

CS. NAGY Lajos

nyugalmazott egyetemi docens
lcsnagy@gmail.com

HELYESÍRÁSI RENDSZERÜNK ALAKULÁSA ÉS A LEGÚJABB VÁLTOZÁSOK¹

A tanulmány a bevezető részben vázlatosan bemutatja a magyar helyesírási rendszer szerkezetét, tartalmát befolyásoló tényezőket. Nyelvtörténeti korszakokként kiemeli a legfontosabb módosulásokat. A dolgozat további, terjedelmesebb része *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadásának a jellemzőivel, egyszerűsége mellett a 2015-ben életbe lépett változásokkal foglalkozik.

Kulcsszavak: kancelláriai hangjelölés, huszita helyesírás, protestáns és katolikus helyesírás, jottista–ipszilonista háború, helyesírási rendszer, szabályzatok, helyesírási alapelvek, legújabb változások.

„Minden helyesírási szabályzat menthetetlenül elavul egyszer;
mert egy bizonyos idő (századunkban 20–30 év) múltán
már más igényeket támaszt a társadalom a szabályzattal szemben, mint korábban tette;
s mert megváltozik a kibocsátásakor még híven tükrözött nyelv is.”

(Fábián Pál 2007)

Bevezetés

A magyar helyesírás írásbeliségünk kezdete óta – a nyelvhasználók igényeinek megfelelően – állandóan változott, napjainkban is változik. Előljáróban tekintsük át ennek a folyamatnak a legmeghatározóbb mozzanatait!

A magyar helyesírásnak három nagy feladatot kellett megoldania. 1. Valósítsa meg a teljes hangjelölést, illetve az ún. fonematikus jelleget: egy fonémát mindig ugyanaz a betű jelöljön, és egy bizonyos betű mindig ugyanazt a beszéd-

1 Az Újvidéki Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken a Kontaktzóna keretében tartott előadás szerkesztett változata.

hangot takarja! 2. Dolgozza ki a szóelemek (morfémák) találkozásánál a beszéd során bekövetkező hangtani változások jelölésmódját! 3. Egységesítse a hosszú kétjegyű mássalhangzók, a hiányjel, az aposztróf, a nagybetűk, az egyes írásjelek (pont, vessző, kötőjel stb.) használatát!

A honfoglalás előtti időből, az ősmagyar korból nem maradt fenn olyan nyelvemlék, amely alapján a magyar helyesírási rendszert tanulmányozhatnánk.

Az ómagyar kori (896–1526) első nyelvemlékek (szórványemlékek) a latin betűs írásrendszer használatáról tanúskodnak. A kor helyesírási rendszere igen változatos képet mutat, két nagy típus azonban viszonylag könnyen elkülöníthető: a kancelláriai és a huszita mellékjeles helyesírás, betűjelölés. Az egész korra jellemző a kiejtés elvének az érvényesülése.

Az egy hang egy betű elvének a megvalósítására betűkombinációk és mellékjelek kialakítására volt szükség. Az első magyarul vagy részben magyarul írott dokumentumok a XI. században alakult királyi kancellárián készültek. III. Béla uralkodása idején hiteles helyek alakultak adománylevelek, oklevelek stb. kiállítására. Ezáltal szélesebb körben vált ismertté a **kancelláriai** hangjelölési gyakorlat. A nem magyar anyanyelvű írástudók a magyar szavak leírásában a latin betűket alkalmazták. Nehézséget jelentett azoknak a hangoknak a jelölése, amelyek a latinból hiányoztak, vagy lényegesen másként ejtették őket: *z, zs, dz, cs, dzs, ty, gy, ny, ly*; *ö, ő, ü, ú*. A magánhangzók közül pl. az *ö, ő* hangokat *o, ew, ev, eu* betűkkel jelölték, az *ü-t* és az *ú-t* pedig *v, w, u* betűkkel. A mássalhangzók köréből pl. a *c* hang *ch, cz* vagy *tz, a j* hang *i, y, j* formában jelent meg.

A mellékjeles (**huszita**) helyesírással először a XV. században a Bécsi és a Münchener kódexben, vagyis a *Huszita Biblia* részeit tartalmazó kódexekben találkozunk. A huszita helyesírásnak legnagyobb újítása az volt, hogy minden hanghoz külön jelet társítottak, a latinból fakadó betűhiányokat mellékjelekkel próbálták feloldani. Ezek a változások nem terjedtek el minden elemükben. A mellékjelező helyesírás csak a magánhangzók körében állandósult: önálló betűt kapott pl. az **ö, ő**: ezt farkas *o*-val (*o*) jelölték, az **ü, ú** mellékjeles *u*-ként (*u*), *v*-ként, ritkán mellékjeles *w*-ként (*w, w̄, ẅ*) jelent meg. A **c és cs** hangok jelölése sem mindig következetes: bizonyos kódexek a **c, cs** hangokat *c, c̄* betűkkel is írták, az **sz** hangot pedig mellékjeles *z*-vel (*z̄, z̈*). Azonban a jelölés nem mindig ilyen következetes. A palatális hangok jelölésére is mellékjeles betűket használtak: a **gy** hangot *ḡ* vagy *g̈*, az **ly** hangot *l̄*, az **ny** hangot *n̄*, a **ty** hangot pedig *t̄*-vel rögzítették. A kis és nagy kezdőbetűk megkülönböztetése szintén következetlen volt a felvilágosodás koráig, központosági jelekkel alig-alig találkozunk. A sorvégi elválasztás következetlen: a szótaghatárra nemigen voltak tekintettel.

A **középmagyar korr**al, 1526 után, kezdődött meg a nyelvi egységesülés. Egyre többen tanultak meg írni, olvasni, elterjedt a könyvnyomtatás. Egyes írók

egyéni helyesírási rendszert alakítottak ki. Az újítások a könyvek elterjedésével a nyelvterület egyre nagyobb részére jutottak el. Ebben az időszakban fedezhetjük föl a legnagyobb változatosságot a hangjelölésben. Pl. A **c és a cs** hang jelölésére a régebbi betűkapcsolatok mellett újabbakat is használtak: *c, cz, ch; ch, cz, ci, cy, chy, ts*. Az **sz**-et a következő betűkkel jelölték: *z, s, sz, β*. A magánhangzók jelölésében a mellékjelezett betűket alkalmazták (*á, ā, ă, â, é, ę, ē, ê, î, ú, ó, o, ô, ù*), még előfordult a diftongusos jelölésmód is (*eo, ew, eu*). Megkezdték a magánhangzók hosszúságának a jelölését.

A középmagyar kor helyesírásának egyik jellemzője a felekezetek szerint megoszló hangjelölés, a másik pedig a szóelemző írásmódnak és a kiejtés elvének érvényesítésére irányuló igény. A felekezeti bibliafordítások játszottak ebben nagy szerepet. A **protestáns helyesírás** kialakulása elsősorban **Heltai Gáspárnak** köszönhető. Nyomdájában minden kiadvány helyesírását egységesítette, más szerzők munkáit is átdolgozta. Helyesírására főként a kiejtés szerinti írásmód a jellemző. A **c**-t *tz*-vel, míg a **cs**-t *cz*-vel jelölte, az **sz**-et *β*-vel, a **zs**-t a **Sylvester** által az *f*-ből alkotott jellel.

A középmagyar korban a protestáns írókkal megjelent a szóelemző írás elvének az érvényesítése helyesírásunkban.

A **katolikus helyesírás** betűjelölése lényegében megegyezett a protestánsal, különbség alig volt köztük. A **c** és a **cs** jelölésére a *cz, ch* betűkapcsolatokat alkalmazták, a **zs**-t a huszita helyesírás nyomán mellékjeles *z*-vel írták (*ž*). A katolikus helyesírás kialakításában meghatározó szerepet játszott **Pázmány Péter**. Hatására terjedt el a katolikus helyesírásban a **c** és **cs** hangok rögzítésére a XX. század elejéig használatos betűpár, a *cz* és a *cs*. Pázmány következetes hangjelölése, írásmódja, szövegszerkesztési elvei nagy hatással voltak korára.

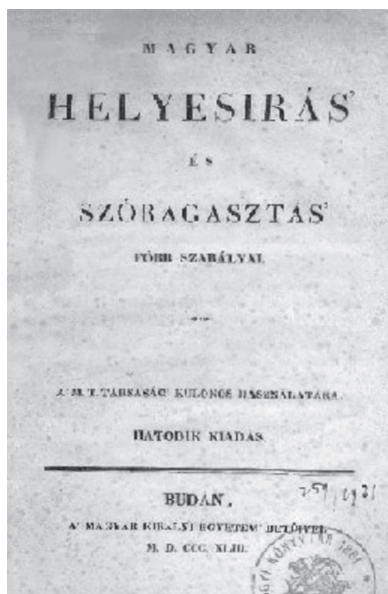
Az újmagyar kor elején (1772-től) a nyelvújítási mozgalom megindulásával a nyelv kérdése került a középpontba. A korabeli tudósok figyelme a szókészlet megújítása és a nyelvtani rendszer leírása mellett a hangrendszerre, valamint a legfontosabb helyesírási kérdések elvi tisztázására irányult. A hangjelölésben kisebb bizonytalanságok még mutatkoztak. A **zs** hangot ekkor kezdték a *zs* betűvel jelölni. A **dzs** hangot váltakozva *ds*-sel és *dzs*-vel is írták. A magánhangzók időtartamának a jelölése ekkorra már jórészt megoldódott. Az írásjelek használata teljes körű volt már. A korszak jellegzetes írásjele a hiányjel volt.

Helyesírásunkban a szóelemzés elvének és a kiejtés elvének az alkalmazása körüli vita a jottista–ipszilonista háború (1805) néven vált ismertté. Révai Miklós a szóelemző, etimologikus helyesírás híve volt. Azzal érvelt, hogy a nyelvérzék a XVIII. századtól a *j*-t a *toldalék* részének tartotta. A *j* feltüntetésével egyértelmű a morfémahatár, változatlan marad a *tő*: *látja, fonja, adja*. Verseghy Ferenc a kiejtés szerinti, szinkrón szemléletű helyesírást képviselte, a helyesírási hagyo-

mányokra és a kiejtésre hivatkozva írásban meg akarta jeleníteni a hasonlóságot. További érve az volt, hogy a *j* csak később került a *tő* és a *toldalék* közé, ezért nem kell írásban jelölni.

Az írók többsége – Kazinczyval az élen – Révai felfogását fogadta el. Ezzel megteremtették az értelemtükröztetés alapját: ez az írásmód fölismerhetővé teszi az alapalakot. A vita tehát a szóelemző elv és a kiejtés elve összhangjának a megteremtésével végződött.

A Magyar Tudós Társaság a *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* címmel 1832-ben jelentette meg az első helyesírási szabályzatot. Mindössze 32 lapnyi volt, és a leglényegesebb pontokra vonatkozó irányelveket fogalmazta meg. Nem általános érvényű, mindenkire nézve kötelező szabályzatnak készült, hanem csak a Magyar Tudós Társaság (Akadémia) saját kiadványai számára. Az alkotók rugalmas szemléletét tükrözi, hogy gondoltak a nyelvhasználat változékonyságára: „Minden időre már meghatározottnak azonban a' Társaság nem vallja e' szabásokat, sőt, ha mit a' folyton folyó nyelvisméret, szavak' lelke és alkotja körül elválasztóbban kifejt, annak előre kiköti későbbi javítását...” (AkH.¹ 1832 (1982), 4). Ennek az alapelvnek a figyelembevétele indokolja a helyesírási szabályok időnkénti felülvizsgálatát és kisebb-nagyobb módosítását.

Az 1832-es szabályzatnak a fenti címmel még kilenc kiadása látott napvilágot egészen 1853-ig. 1877-ben jelent meg *A magyar helyesírás elvei és szabályai*, majd 1901-ben *A magyar helyesírás szabályai*. Ezek a szabályzatok csekély

változásokat tartalmaztak. A *Magyar Nyelvőr* szerkesztői kevesellték a változtatásokat (cz helyett c, a királylyal-féle alakokban alkalmazott egyszerűsítéssel: királylyal stb.), ezért Simonyi Zsigmond 1891-ben *A magyar helyesírásról* című dolgozatában a korábbiakon kívül több változtatást terjesztett elő. Ajánlotta például a kétjegyű mássalhangzók egyszerűsített kettőzését, a meghonosodott idegen szavak magyaros írását, az *a ki*, *a mely*, *a mi* stb. egybeírását. Az Akadémia a tervezetet csak 1893-ban kezdte tárgyalni, végül azonban az 1901. február 25-i ülésen Simonyinak egyetlen lényeges módosítási javaslatát sem fogadták el, és arra kötelezték, hogy a Nyelvőrben is igazodjék az Akadémia szabályaihoz. A tárgyalások elhúzódása miatt a tanítók a vallás- és oktatásügyi miniszter segítségét kérték, hogy adjon eligazítást a helyesírás ügyében. A miniszter megbízta Simonyit az iskolai helyesírás kidolgozásával, és 1903-ban rendelettel biztosította iskolai alkalmazását. A magyar helyesírás egysége tehát fölbomlott: az akadémiai mellett élt az iskolai. Két évtized kellett ahhoz, hogy az oktatásügy és az Akadémia megegyezzen egymással. Az Akadémia 1922. május 29-i ülésén elfogadta, hogy kiadványai ezentúl az új elvek szerint készüljenek, és arra kérte a vallás- és közoktatási minisztert, rendelje el az iskolákban az akadémiai helyesírási szabályzat szerinti oktatást.

Jelenlegi szabályzatunk őse 1922-ben jelent meg, melyhez szó- és tárgymutató is tartozott. Ennek a szabályzatnak a második kiadása 1923-ban, a harmadik 1927-ben, a negyedik 1931-ben, az ötödik 1936-ban, a hatodik 1937-ben, a hetedik 1938-ban, a nyolcadik 1940-ben, a kilencedik pedig 1950-ben került az érdeklődők kezébe.

Az 1954-es akadémiai helyesírási szabályzat ugyanennek a műnek (az 1922-es szabályzatnak) a tizedik kiadása. A változások közül kiemelünk néhány hangtani jellegűt, a többi ezekkel együtt megtalálható a megadott linken és Deme tanulmányában: Az 1922-es szabályzat sok vagylagos alakot tartalmazott: *borotva* ~ *beretva*, *pajzs* ~ *paizs*, *ölyű* ~ *ölyv*, *sofőr* ~ *soffőr*, *terasz* ~ *terrasz*. A 10. kiadás kivette ezek közül az elavult, archaikus változatot, az esetleges ingadozó kiejtésű jövevényszavak közül a magyaros kiejtéshez közelebb álló alakokat részesítette előnyben (*sofőr*, *terasz*). Ritkábban ennek fordítottja is előfordult, vagyis a szabályzat engedékenyebb lett, bizonyos alakváltozatokat vagylagossá tett: míg a 9. kiadás csak a *zsemlye* alakot tüntette fel, a 10.-ben a *zsemle* és a *zsömle* szerepel. Hasonló példák: 9.: *csorgat*, 10.: *csorgat* ~ *csurgat*; 9.: *fonal*, 10.: *fonal* ~ *fonál*. Az *-ózik/-őzik* képzős igék a 10. kiadásban *dz-s* alakváltozatukkal is szerepelnek: vagyis nemcsak a *fogózik* (9. kiadás), hanem a *fogószik* alak is megjelent, jelezve a két alak vagylagosságát. Az 1954-es szabályzat abból a szempontból is átvizsgálta az előzőnek az anyagát, hogy az alapszók kiejtése mennyire tükrözi a valós, korabeli kiejtést. Így például a 9. kiadásban a még *csunya* írású és ejté-

sű szót átírták *csúnyára*, mert a magánhangzó időközben megnyúlt. Hasonló a helyzet némely mássalhangzókkal, ahol az időtartam változhatott akár rövide, akár hosszúra, például: *kipuffogó* > *kipufogó*, *cupog* > *cuppog*, *bölcsesség* > *bölcsesség*. (A *frissesség* azonban megmaradt egy *s*-sel, csak 1984-ben írták át.) A már az előző pontban is említett idegen eredetű szavak írásmódja is a magyaros kiejtéshez igazodott: *samán* > *sámán* (ugyanakkor a *samanizmus* csak 2015-ben lett *sámánizmus!*), *frizúra* > *frizura*, *garszon* > *garzon*. A 10. kiadás szótári része 30 000 szóalakot tartalmaz, kb. 10 000-rel többet, mint az előző kiadás (vö. Deme 1954, 285–308).

Így jutunk el végül az 1984-es szabályzatig, amely az 1922-es szabályzathoz képest tehát a tizenegyedik kiadás. Mindegyik kiadásban találhatunk kisebb változtatásokat, a legjelentősebbek azonban természetesen a szójegyzékeket érintik. (A kiadásonkénti változásokról l. bővebben Szemere 1974 és Fábíán 1984, 385–401). Megjegyzendő, hogy jelentősebb változtatások csupán az 1954-es és az 1984-es szabályzatban történtek.

II. A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadás

A változtatás általános céljai, okai

Prószéky Gábornak, az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottságának, korábbi nevén a Magyar Nyelvi Bizottság elnökének a véleménye szerint a jó helyesíráshoz leginkább nyelvérzékre van szükség, amint alább kifejti: „A változásnak nem az a célja, hogy az embereket frusztrálja, vagy, hogy a gyerekeknek nehezzé tegye a magyar nyelvtan helyesírás részének a megértését és tanulását. Sokkal inkább az, hogy rögzítse, amit az emberek használnak, és ahogy használják. Ha lehet ezt az analógiát használni, a mostani változásoknak annyi a céljuk, mint az új utaknak a parkokban. Ha a sétáló emberek az úton mennek, annak nagyon örülünk, de vannak a kis füves részek, ahol lehet látni, hogy az emberek arra járnak, és kitapossák a fűvet. Ekkor jöhet egy olyan okos gondolat, hogy esetleg azt lekövezzük, és innentől kezdve azon az úton járnak az emberek, ahol amúgy is járnának, de legalább nem sárosan. Viszont az is igaz, ha a park-analógiánál maradunk, hogy vannak olyan utak, amiket ugyan az emberek szeretnek, de össze-vissza kuszálják az egész parkot.

Tehát akármit nem lehet, mégis, a cél az volt, hogy minél inkább rögzítsük a meglevő szokásokat. Ezért nincsenek óriási változások, mert vagy tudatosan, vagy tudat alatt már valahogy használtuk az adott helyesírási rendszert, ezt rögzítjük most formába. [...] Ha az ember nem érzi az anyanyelvét, akkor nehezebben ír. Tehát én azt gondolom, hogy elsősorban nem nyelvésznek kell lenni, hanem a nyelvi érzékünket kell finomítani. Inkább alproblémák vannak még a változá-

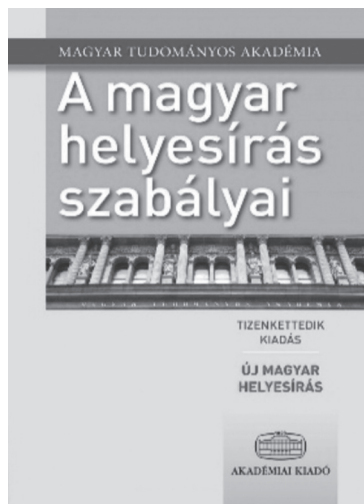
sok között.” Pl. a jogi szövegekben „a közneveket bizonyos helyzetekben lehet nagybetűvel írni: *Alperes, Felperes, Vevő, Eladó, Szerző* és hasonlók” (Prószéky 2015, internetes forrás).

Keszler Borbála így indokolja az új szabályzat szükségességét: „Tudomásul kell vennünk [...], hogy a szabályzat nem lehet örök, nem maradhat változatlan, hiszen folyton változik maga a nyelv és részben a nyelvről való felfogásunk is. Ezért időről időre szükség van a mindenkori szabályzat módosítására, a nyelv változásaihoz való hozzáigazítására. Természetesen nem minden áron, de amikor és ahol valóban célszerű, sőt szükséges, akkor és ott igen. Fontos ugyanis, hogy egy nemzetnek, egy nyelv- és népközösségnek legyen szilárd alapokon nyugvó, a hagyományt, de a nyelvben végbemenő, illetve az utóbbi két-három évtizedben végbement változásokat, valamint a jelen írásgyakorlatot egyaránt figyelembe vevő szabályzata” (Keszler 2015, 255).

Ami megváltozott az AkH.¹² kiadásában a korábbi szabályzatokhoz képest, az éppen az elvek változatlanságának következménye. Ami pedig új a szabályzatban, az egyrészt a korábbi kiadványokban figyelmen kívül maradt kérdések, másrészt az újabb nyelvfejlődés fölvetette írásproblémák rendezése.

A bizottság célja az volt, hogy a használó nagyobb változtatások nélkül, könnyebben használható, bizonyos mértékig rugalmasabb szabályzatot kapjon a kezébe” (Keszler 2015, 255).

Az új szabályzat kiadását motiváló lényeges tényezők a következők voltak: 1. A 12. kiadás „felhasználóbarát” szeretne lenni. 2. Az a cél, hogy a normát közelítse a gyakorlathoz. 3. A helyesírási szabályzat 31 éve változott utoljára. 4. Az újítások nagy része nem általános elveket, hanem egyedi eseteket érint.

III. A változtatások típusai

Az AkH.¹²-ben lényeges változások nincsenek, csak kisebb változtatások. Ezek a következők: **1. A nyilvánvaló hibák kijavítása.** Ezekre példát nem szükséges bemutatni. **2. A fogalmazás pontosítása.** Pl. 30. pont. A *borjúk – borjak, borjút – borjat, erdője – erdeje* stb. kettős alakokról csak ténymegállapítás maradt, a nyelvhasználati értékítélet („... az *a*, *e* váltóhangú változatok jobbra választékosabbak és ritkábbak.”) kimaradt. Helyes változtatás! **3. A sok, kevés megjelenés helyett listák adása.** Pl. 23. pont. Az egy szótagú főnevek végén hosszú *ú*, *ű* betűt írunk: *bú, szú; fű, mű, nyű, tű*. A több szótagúak egy részének végén is hosszú az *ú*, *ű*. A gyakoribb esetek: *ágyú, aszú, borjú, ború, bosszú, búcsú, dugattyú, faggyú, fattyú, fiú, fogantyú, gyanú, gyapjú, háború, hattyú, interjú, kallantyú, kátyú, kopoltyú, koszorú, ocsú, odú, randevú, sarkantyú, szíú, szivattyú, tanú, vályú, varjú; betű, billentyű, csengettyű, csepű, derű, fésű, gyepű, gyűrű, gyűszű, hegedű, herkentyű, keselyű, kesztyű, köpű, kösöntyű, köszörű, nedű, rézsű, seprű, szerű, tetű, töpörtyű*.

Vannak azonban rövid *u*, *ü* betűre végződő több szótagú főnevek is. A gyakoribb esetek: *adu, alku, áru, bábu, balyu, daru, falu, frufu, gyalu, hamu, hindu, kakadu, kapu, kenguru, kenu, lapu, mandzsu, marabu, pertu, ragu, saru, satu, szaru, tabu, tinóru, uhu, zebu, zulu, zsalu, zsaru; bürrü, eskü, güzü, menü, revü, süsü, tütü, ürü*. **4. Egyes részek didaktikai szempontú átszerkesztése.** Ez történt többek között a fent említett 23. pont módosításával: Új, hogy az egy szótagú főneveket – mint látható – elkülöníti a több szótagú főnevektől: „Az egy szótagú főnevek végén hosszú *ú*, *ű* betűt írunk: *bú, szú; fű, mű, nyű, tű*. A több szótagúak egy részének végén is hosszú az *ú*, *ű*. A gyakoribb esetek: *ágyú, aszú ...*” 57 példát sorol föl az AkH.¹² a korábbi 18-cal szemben. Az AkH.¹¹-ben vegyesen voltak a két típus képviselői. Ugyancsak didaktikai célú átszerkesztés történt a különírás és az egybeírás fejezetében is. (Erre később visszatérünk.) **5. Szabálypont vagy szabálypontrész kihagyása.** Többek között kimaradt az asszonynevek helyesírását szabályozó rész, mert azt a *Családjogi törvény* szabályozza: *Kovácsné Nagy Zsuzsanna, Nagy Zsuzsanna, Kovács Zsuzsanna, Kovács-Nagy Zsuzsanna, K. Nagy Zsuzsanna, Kovács Istvánné, Kovács Istvánné Nagy Zsuzsanna*. A géptípusok betű- és számjelzését a gyártók szokták megadni, a postai küldemények címzését pedig a posta szabályozza, ezért nem foglalkozik ezekkel a témákkal az új szabályzat. **6. Bizonyos szabályok enyhítése, azaz a korábban szabályozott kérdések alternatívva tétele.** Pl. a kiejtésbeli ingadozás rögzítését emeli a szabálypont rangjára az AkH.¹² a 74. pontban, amikor elfogadja, hogy a *h* végű szavak közül jellemzően a *céh, düh, juh, méh, rüh* ejtése alapalakban és a mássalhangzós kezdetű toldalékos alakokban ingadozhat: *düh*: [dű] v. [düh], *dühnek*: [dünek] v. [dühnek]; *méh*: [mé] v. [méh], *méhtől*: [métől]

v. [méhtől]; stb. Írásban azonban a szavak minden alakjában jelen van a *h*.” A 82. pontban folytatódik a *-val*, *-vel*, *-vá*, *-vé* ragos alakok helyesírására vonatkozó módosítással: „a *h* végű főneveknek, amelyeknek a kiejtése ingadozik (*düh*: [dű] v. [düh], *méh*: [mé] v. [méh] stb.), a *-val*, *-vel* és a *-vá*, *-vé* ragos alakjait írni is kétféleképpen lehet: *dühvel* [düvel] – *dühhel*, *méhv*é [mévé] – *méhh*é stb.” Az intézménynevek írásában és a számok írásában is megjelennek alternatív lehetőségek (lásd az illető fejezet tárgyalásában). **7. A szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok beiktatása.** Ebben a pontban van a legtöbb változás. Pl. az AkH.¹² 139. pontjában két lényeges bővítés, kiegészítés olvasható. Az első: a kettőnél több tagból alakult (többszörös) összetételek írására vonatkozó szótagszámlálási szabály annyiban módosult, hogy a ragok és a jelek mellett az *-i* képző sem számít bele a szótagszámba: *híradás-technikai* > *híradástechnikai*, *magán-nyugdíjpénztári* > *magánnyugdíjpénztári* stb. A másik kiegészítés az idegen előtagok önállóvá minősítésének a feltételét írja le: „Az idegen előtagokat akkor tekintjük külön összetételi tagnak, ha önállóan is használatosak, például: *miniszoknya*, *miniszoknya-viselet*, vagy ha önállóan is használatos utótag járul hozzájuk: *antialkoholista*, *antialkoholista-klub*; *biotechnológia*, *biotechnológia-ipar*; stb.” (AkH.¹², 61). A további szabálybővítésekre, kiegészítésekre még visszatérünk. **8. Szabályváltozás.** Csak néhány pontot érint a változás. Ilyen pl., hogy a tulajdonnevekben (nemcsak a családnevekben, hanem az utónevekben, földrajzi és márkanevekben, művek címében stb.) a toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos mássalhangzót jelölő betűt ki kell írni: a harmadikat kötőjellel kapcsoljuk a tövégi *msh*-hoz: *Hermann-nál*, *Szell-lel*, *Tarr-ról*, *Wittmann-né*; *Bernadett-től*, *Mariann-nal*; *Bonn-nal*, *Bükk-kel*, *Tallinn-nak*; *Elzett-tel*, *Knorr-ral*; *Blikk-kel*, *Szerelmes szonett-tel*. Ugyancsak lényeges változtatás, hogy a *fajta*, *féle*, *nemű*, *-rét*, *-rétű*, *-szerű* korábbi képzőszerű utótagokat csupán utótagnak minősíti a szabályzat. Prószéky Gábor a következőképpen indokolja ezt a változtatást: „[...] vannak még a *fajta*, *féle*, *nemű*, *szerű* utótagok, ami megint nyelvészeti kérdés, hogy milyen definíciókat adunk rájuk. Kérdés, hogy ezek a képzőszerű utótagok képzők-e vagy nem; ha képzők, akkor úgy viselkednek-e, mint a többi toldalék, hasonulnak-e vagy sem: ez egy állandó vita. A *szerű* végződést talán nem annyira érezzük most toldaléknak, mint 30 éve éreztük, most a *-szerű* inkább önálló utótagnak számít. Ha viszont önálló utótag, akkor nem toldalék, és ha nem toldalék, akkor nem hasonul, tehát az *ézszerű* lesz az új szabályzat szerinti helyes alak” (Prószéky 2015, internetes forrás).

Eddig végigtekintettük a változtatás fajtáit. A továbbiakban az AkH.¹¹ és az AkH.¹² összehasonlítására, részletező egybevetésére kerül sor. Természetesen minden egyes megfogalmazásbeli, pontszámváltozási esetre nem térhetünk ki, csak a leglényegesebbekre.

IV. A szabályzat fejezeteinek összehasonlítása

4.1. A betűk

14. a) „A betűrendbe sorolás szempontjából nem teszünk különbséget a kis- és nagybetűk között” (AkH.¹¹, 13) (eddig a régi). Innen a 2. bekezdésében új: „Ha azonban két besorolandó egység között csupán ebben a vonatkozásban van különbség, akkor a kis kezdőbetűs szó megelőzi a nagy kezdőbetűst, például: *Jácint, Jácint, opera, Opera, szűcs, Szűcs, viola, Viola*” (AkH.¹², 19).

A *kiejtés szerinti írásmód* cím helyébe *A hangjelölés* került. Ennek megfelelően átszerkesztették a teljes fejezetet. A korábbi hosszú, túlmagyarázó bevezető pont (17. pont) helyett sokkal rövidebb és világosabb eligazító szöveg található. Az alábbi stigmatizáló minősítést kivették a bekezdésből: „A beszélt nyelvben mutatkozó ingadozásokat (pl. az „erössen”, „szöllő” stb.), esetleg **nyilvánvaló helytelenségeket (pl. a „kőrut”, „köppen”, „ellemez” stb. ejtismódot)** [kiemelés tőlem: Cs. N. L.] helyesírásunk nem veszi figyelembe, hanem az írásgyakorlat alapján is kikristályosodott köznyelvi formákat rögzíti, hogy általánossá válásukat segítse” (AkH.¹¹, 17). Az új szöveg mindössze ennyi: „A magyar helyesírás egyik jellemzője, hogy a betűk legtöbbször a kiejtett beszédhangnak felelnek meg. A szavak és a szóalakok leírását a következő elvek határozzák meg: a kiejtés szerinti írásmód, a szóelemző írásmód, a hagyomány szerinti írásmód és az egyszerűsítő írásmód” (AkH.¹², 23).

Táblázatba foglalva hasonlítsuk össze ennek a fejezetnek a szerkezetét!

AkH. ¹¹	AkH. ¹²
A KIEJTÉS SZERINT ÍRÁSMÓD	A HANGJELÖLÉS
	A kiejtés szerint írásmód
A szóelemző írásmód (Új fejezet)	A szóelemző írásmód
A hagyományos írásmód	A hagyományos írásmód
Az egyszerűsítő írásmód	Az egyszerűsítő írásmód

Mint a táblázatból látható, *A hangjelölés* főcím alá sorolja be az új szabályzat az írásmódokat (régábbi nevén: helyesírási alapelveket). Logikus megoldás, mert mindegyik írásmód a hangjelölésre vonatkozó ismereteket, szabályokat foglalja össze. Az AkH.¹¹-nek a tartalomjegyzéke nem tárja föl ennek a fejezetnek a belső hierarchiáját.

Néhány esetben megváltozott a szavak helyesírása. A kiejtést követve módosult a következő szavak írása: árboč > árboć, bedekker > bédekker, bura > búra

(így sajnos, létrejött egy homonimapár), *immúnis* > *immunis*, *samanizmus* > *sámánizmus* stb.

Egyes kifejezések kétféle alakban használatosak a köznyelvben, ezért a helyesírás is követi ezt, mindkét változatot megengedi a 25. b) pontban: *foltoz* ~ *foldoz*, *bólingat* ~ *bólintgat*, *kacsingat* ~ *kacsintgat*, *tekinget* ~ *tekintget*.

4.2. A különírás és az egybeírás

Helyesírásunk egyik legproblematisabb, legnagyobb nehézséget okozó területe a különírás és az egybeírás. Prószéky Gábor ennek az okát a következőben látja: „A legtöbb elv ott kezd nehezen kezelhetővé válni, ahol a jelentés is beleszól ebbe. A 20. században kialakult leíró nyelvészet szeretné a nyelvi jelenségeket a jelentéstől függetlenül leírni, de úgy tűnik, hogy mindig van olyan eset, amikor ezt nem lehet. A helyesírás is olyan, hogy bár nem szeretne a jelentéssel foglalkozni, de azért lássuk be, hogy egészen más az, amikor azt mondom, hogy *riasztóberendezés*, és más az, amikor azt, hogy *riasztó berendezés van ebben a lakásban*, azaz: nagyon csúnya. Érezni kell, hogy az egyik egy fogalom, ami egybetartozik, a másik meg egy jelzős szerkezet, ami meg nem. Ha az ember nem érzi az anyanyelvét, akkor nehezebben ír. Tehát én azt gondolom, hogy elsősorban nem nyelvésznek kell lenni, hanem a nyelvi érzékünket kell finomítani” (Prószéky 2015, internetes forrás).

A szabályzat szerkesztői a könnyebb átláthatóság, a taníthatóság és a tanulhatóság szempontját tartották a legfontosabbnak, ezért a fejezetet teljesen átalakították. Most az összetétel keletkezésének a forrásait tekintették rendező elvnek. Ezáltal a korábban sokszor szétszórta megjelenő ismeretek egy bokorba kerültek.

Vessük össze az AkH.¹¹ és az AkH.¹² ide vonatkozó részét.

Az AkH.11-ben a bevezető pont szinte mikrotanulmány méretű (35 sor), az AkH.12-ben tömören – 6 sorban – és világosan megfogalmazták az összetételek keletkezésének okait: „Az összetételek keletkezésének (azaz az egybeírásuknak) többféle forrása lehet: 1. a tagok együttes jelentésének megváltozása (*nyitvatartás* ’üzemidő’) [eddig szerkezet volt: *nyitva tartás*]; 2. a tagok egymás közti viszonyának alaki jelöletlensége (*állattenyésztő* ← állatot tenyésztő, állatok tenyésztésével foglalkozó); 3. az íráshagyomány (*bérbeadás*; *elmegy*). Az összetett szavak egységét kötőjel nélküli egybeírással vagy kötőjeles kapcsolással fejezzük ki” (AkH.¹², 47).

A 95. pont kiemelten foglalkozik a jelentésváltozással, mint az egybeírás forrásával. Ide a régi szabályzatból néhány példát átvesz, de újabbakat is találunk: a *földön futó* (bogár), de: *földönfutó* (’hontalan ember’); *alig-alig*, *búbánat*, *süt-főz*; *csigabiga*, *dímbe-dombos*, *terefere*, *csihi-puhi*; *drágakő*, *egyetért*, *napraforgó*; *csakhogy*, *nemsokára*.

A különírás és az egybeírás fejezetének összehasonlítása:

AkH.11	AkH.12
95. pont: általános bevezető (35 sor)	94. pont: általános bevezető (9 sor)
A szóismétlés írása	A jelentésváltozás mint az egybeírás forrása
A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek, valamint az ikerszók írása	A szóismétlések írása
A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek	A valódi mellérendelő összetételek írása
Az ikerszók	Az ikerszók írása
Az alárendelő szókapcsolatok és összetételek írása	Az alárendelő szókapcsolatok és szóösszetételek írása
Az alanyos, a minőség- és mennyiségjelzős kapcsolatok	A jelentésváltozás miatt egybeírt összetételek egyéb fajtái
A tárgyas, a határozós és a birtokos jelzős kapcsolatok	Az alaki jelöletlenség mint az egybeírás forrása
A jelentéstömörítő összetételek	Az íráshagyomány mint a különírás és egybeírás forrása
Egyéb típusú szókapcsolatok és összetételek	A rendszert alkotó íráshagyomány
	Az alkotó tagok szerkezete mint meghatározó tényező
	Az igekötős kapcsolatok írása
	A névmási kapcsolatok és összetételek írása
	Egyéb esetek
	A kialakult szokás mint a kivételes különírás és egybeírás forrása
	A többszörös összetételek írása

Első ránézésre is föltűnik, mennyivel tagoltabb az AkH.¹²-nek ez a fejezete. A táblázat alapján általánosságban megállapítható, hogy a szó szerkezetek külön- vagy egybeírását egyrészt a **jelentésváltozás**, másrészt pedig a **hagyomány** irányítja, a többszörös összetételek írását hasonlóképpen.

Az átdolgozás következtében sokkal jobban föltárul ennek a fejezetnek a belső logikája. Emeljük ki néhány változtatást ebből a részből.

4.2.1. Az alanyos, a minőség- és mennyiségjelzős kapcsolatok helyesírására vonatkozó ismereteket az új szabályzat külön alfejezetbe kiemelve rendszerbe foglalta: „Bizonyos előtagú kapcsolatok különírása és egybeírása a tagok belső szerkezetétől függ. Az anyagnévi jelzős kapcsolatoké, valamint a tőszámnévi előtagú, képzővel ellátott utótagúaké kivétel nélkül, az -ó, -ő képzős igenévi előtagúaké csupán bizonyos esetekben” [vö. 118. pont].

„A két egyszerű szóból álló alakulatokat egybeírjuk, de ha bármelyik tag összetett szó, különírjuk őket:

- egyszerű szó + egyszerű szó $\Rightarrow$ egybeírás (*aranylánc, ötméteres, védőgát*);
- összetett szó + egyszerű szó $\Rightarrow$ különírás (*fehérary lánc, tizenöt méteres, partvédő gát*);
- egyszerű szó + összetett szó $\Rightarrow$ különírás (*arany nyaklánc, öt négyzetméteres, védő homokgát*);
- összetett szó + összetett szó $\Rightarrow$ különírás (*fehérary nyaklánc, tizenöt négyzetméteres, partvédő homokgát*)” (AkH.¹², 54).

Az külön- vagy egybeírás fenti esetei az AkH.¹² 115–119. pontjaiban, tömbösítve jelennek meg. Korábban ezek az esetek szétszórtan szerepeltek a 110., 112., 115., 117. és 119. pontokban. Később helyesírási gyakorlókönyvekben tűnt föl a jelen szabályzatban látható képletszerű megoldás.

4.2.2. Az AkH.¹¹-ben az **Egyéb típusú szókapcsolatok és összetételek** című 5 és fél oldalas heterogén szabályhalmazában (130–142. pont) igyekeztek a szerkesztők rendet teremteni azzal, hogy a legfontosabb közös jellemzők alá sorolták be a részletszabályokat. Ezzel az eljárással sokkal áttekinthetőbbé, taníthatóbbá, tanulhatóbbá vált ez a fejezet.

4.2.3. Az **Egyéb esetek** közé csak olyan ismeretek kerültek, amelyek már valóban nem voltak beilleszthetők az előbbiekre.

Ilyen pl. a 125. pont második bekezdése, melyben „A fajtajelölő főnévi minőségjelzőt egybeírjuk a jelzett szóval (kivéve az állatfajtaneveket), például: *csiperkegomba, fűgyerek, fűszeráru, jonatánalma, lakatosmester, legényember, sasmadár*. – De mivel állatfajtanevek: *mangalica sertés, racka juh* stb.” (AkH.¹²,

58). Az AkH.¹¹-ben a 114. b) pont volt a minőségjelzős kapcsolatok között. Az állatfajnevek írása most került be a szabályzatba azzal az indokkal, hogy a biológiakönyvekben találkozunk a diák ezzel a névtípussal, az állatfajnevekkel. A köznapi nyelvhasználatban nem könnyíti ennek a típusnak a helyesírását. Az MTA *Helyesírási tanácsadó portálja* a *fekete rigó* és a *sárgarigó* szavak írásáról a következőket írja indoklásul. **Fekete rigó:** A „fekete” melléknevet és a „rigó” főnevet különírjuk az alábbi szabály alapján: „A minőségjelzős kapcsolatok tagjait általában különírjuk egymástól [AkH.11-107a, AkH.12-105, OH-107]”². A **fekete rigó** (*Turdus merula*) a madarak osztályának verébalakúak (*Passeriformes*) rendjébe és a rigófélék (*Turdidae*) családjába tartozó faj. **Sárgarigó:** A „sárga” melléknevet és a „rigó” főnevet egybeírjuk az alábbi szabály alapján: A kialakult szokást megtartva jelentésváltozás nélkül is egybeírjuk számos minőségjelzős kapcsolat tagjait [AkH11-107c, AkH12-135, OH-107–108]”³. A *sárgarigó* régiesen aranymálinkó (*Oriolus oriolus*) a madarak osztályának verébalakúak (*Passeriformes*) rendjébe és a sárgarigófélék (*Oriolidae*) családjába tartozó faj. Ezt a rendszertani különbséget a szakembereken kívül aligha tudják mások. Sajnálatos, hogy a korábbihoz hasonlóan az AkH.¹² sem választja külön a zoológiai és a botanikai megnevezések köz- és a szaknyelvi helyesírást.

4.2.4. **A jelentéstömörítő összetételek** fejezetcím megszűnt, a tartalma azonban átkerült **Az alaki jelöletlenség mint az egybeírás forrása** című részbe, a 111. pontba több új példával: *árvízvédelem, barázdabillegető, emlékkönyv, motorcsónak, munkavédelem, szénapadlás, testvérváros, villanyvilágítás, zsemlegombóc stb.*

4.2.5. Új szabálypontként került be a két kötőjel használata. „Két kötőjelet használunk azokban a többszörös összetételekben, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel (tulajdonnévi vagy betűszós előtag, illetőleg három mássalhangzó találkozása miatt), például: *Kossuth-nóta-éneklés, Nobel-díj-átadás, C-vitamin-adagolás, tb-járulék-csökkentés, sakk-készlet-gyűjtemény, tarokk-kártya-játékos*” (AkH.¹² *A többszörös összetételek írása*, 140. pont).

4.2.6. **A többszörös összetételek írása** alatt tárgyalja az AkH.¹² (141. pont) a korábban **mozgósabály** néven említett eseteket: *kerekasztal-konferencia*, de: *kerekasztalkonferencia-rendezés; légi fénykép*, de: *légifénykép-montázs; rézarany ötvözet stb.* A fenti szakkifejezést nem örökíti át az új szabályzat. A **mozgósabály** elnevezés eltűnt.

2 helyesírás.mta.hu. Helyesírási tanácsadó portál. <http://xn--helyesrs-fza2j.mta.hu/helyesiras/blog/show/hosszu-tavu-megoldas>

3 helyesírás.mta.hu. Helyesírási tanácsadó portál. <http://xn--helyesrs-fza2j.mta.hu/helyesiras/blog/show/hosszu-tavu-megoldas>

4.3. A kis és a nagy kezdőbetűk

A hivatali írásgyakorlathoz igazodva került be a következő pont (148) az új szabályzatba: „A köznevek nagybetűs kezdése nem szokásos a magyar írásgyakorlatban, kivéve a hivatalos iratokban, például: *Alperes, Felperes, Eladó, Vevő, Szerző*” (AkH.¹², 64).

A szabályzat kategorikusan kijelenti a 144. pontban, hogy „Kisbetűvel írjuk az ünnepek, a nevezetes napok, időszakok, a történelmi események nevét [...]” (AkH.¹², 63). A példák közül csak az egyházi vonatkozásúakat emelem ki: *hanuka, húsvét, karácsony, mindenszentek, nagyböjt, ramadán. Nézzük meg, mit kezd ezzel* a névtípussal az MTA Nyelvtudományi Intézetének a *Helyesírási tanácsadó portálja*. Több név helyesírására is rákerestem, alább kettőnek az eredményét mutatom be, az egyik a *Húsvét/húsvét*, a másik pedig a *Hanuka/hanuka*.

Húsvét: a képernyőn ez jelenik meg: „Az Ön által megadott bemenet nagybetűvel kezdődik. Ha ez egy tulajdonnév, és a helyesírására kíváncsi, **próbálja ki Névkereső eszközünket is!**” **Kipróbáltam:** „Névkereső: Ismert tulajdonnevek helyesírásának ellenőrzése: a megadott karakterek lehetséges folytatásai és kategóriái.” **A következő találatokat adja a program:** *Husvét, Húsvét, Husvéth, Húsvéth, Husvéti, Húsvéthi. Bármelyikükre rákattintva megjelenik a szófaji besorolásuk: tulajdonnév, személynév, vezetéknev. További 3 találat: Húsvét-sziget, Húsvét-szigeten, húsvét-szigeti.* Szófaji kategóriájuk: tulajdonnév, földrajzi név; tulajdonnév, földrajzi név, toldalékolt alak; *-i képzős alak.* A kis kezdőbetűs **húsvét** formára csak a „helyes” felirat jelent meg. Összhangban van tehát a szabályponttal a fenti portál javaslata, mert csak akkor íratja nagy kezdőbetűvel őket, ha személyre vagy földrajzi helyre vonatkoznak.

A *Hanuka/hanuka változatokat egyaránt elfogadja az akadémiai portál.* A kis kezdőbetűs változatra a „helyes” javaslat jelenik meg. A nagy kezdőbetűs változat (*Hanuka*) beírása után a „helyes” minősítés fölött a Névkereső fent már idézett szövege olvasható. Rákattintva a „**próbálja ki**” szavakra, nem ad találatot a program, csupán a szabályzat két fejezetét (*A tulajdonnevek írása [152–201.] és Az idegen közzszavak és tulajdonnevek írása [202–222.]*) **kínálja föl segítségül.** **Ezek alapján tehát a használó számára úgy tűnik, hogy a hanuka** írásmódja kétféleképpen is elfogadható: *Hanuka és hanuka*⁴.

Az Osiris Kiadónál 2004-ben (11 évvel az AkH.¹² kiadása előtt!) megjelent **Helyesírásban** Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila már teret enged az írásszokásnak. Az erős érzelmi töltésre hivatkozva – az Akadémia akkori szabályozása ellenére is – az informális írásgyakorlatban nem hibáztatja az egyházi, illetve az egyházi eredetű ünnepek nagy kezdőbetűs írását: *Karácsony, Húsvét,*

4 <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/suggest>

Mindenszentek, Ramadán stb. A szerzők ezt a jelenséget érzelmi alapú nagy kezdőbetűsítésnek nevezik, mely leginkább a szakrális szövegekben fordul elő (vö. Laczkó – Mártonfi 2004, 139). Ehhez a megállapításhoz hozzáfűzhetjük, hogy a karácsonyi és a húsvéti üdvözlőlapokon **és a magánlevelekben is a nagy kezdőbetűs változat a gyakoribb. Észszerűbb lett volna ebben az esetben is engedékenyebbnek lenni.**

4.4. A tulajdonnevek írása

Változások:

- 4.4.1. Fentebb már említettük, hogy az asszonynevek írásmódjának a szabályozása (AkH.¹¹, 63) kimaradt (159. pont), mert nem helyesírási, hanem jogi, közigazgatási kérdés.
- 4.4.2. A tulajdonnevek közé újként bekerült a tárgynevek kategóriája (171. pont). A tárgynevek közé tartoznak a nemzeti ereklyék (*Szent Jobb, Szent Korona*), a járművek (hajók neve: *Kisfaludy Sándor, Titanic, Santa Maria; Apollo, Luna*) a fegyverek [*Excalibur* (Artúr kardja)], a hangszerek [*Lady Blunt* (egy Stradivari-hegedű)], a híres drágakövek (*Kohinoor*), stb. nevei. Jellemzőjük a nagy kezdőbetűs írás (AkH.¹², 72).
- 4.4.3. A nyelvhasználati ingadozást tükrözi a 174 c) szabálypont, amikor kimondja, hogy „*A falva, -földe, -halma, -háza, -telke, -völgye stb. utótagú – esetenként más a, e végződésű – nevek -i képzős származékaiban elhagyjuk az a, e végződést. Ha azonban nem közismert névről vagy a hagyomány által szentesített formáról (hollóházi porcelán, királyhalmi szőlők, pannonhalmi főapátság stb.) van szó, az alapalak kikövetkeztethetősége érdekében – bár hibásnak egyik változat sem mondható – hasznos lehet a kerekegyházai, becsvölgyei stb. forma használata*” (AkH.¹², 75).
- 4.4.4. A csillagászati nevekről szóló rész (184. pont) kiegészült azzal, hogy „a csillagok, csillagképek, bolygók, holdak stb. nevében minden szót nagybetűvel kezdünk, például: [...] *Fiastyúk, Bereniké Haja, Dél Keresztje, Nagy Medve*” melléknévképzős alakjuk pedig: *Bereniké Haja-beli, Dél Keresztjebeli, Nagy Medve-beli* (AkH.¹², 81).
- 4.4.5. A denotátum (a megnevezett objektum) határozza meg néhány tulajdonnévfajta helyesírási-változatait. A 181. pontba került új bekezdés ezt a célt szolgálja: „Ha egy eredetileg kötőjellel kapcsolt földrajzi köznévi utótagot tartalmazó földrajzi név közterület nevébe kerül, a kötőjeles írásmódot – a helység-résznevek gyakori párhuzamossága miatt – egybeírás váltja fel, például: *Csörsz-árok – Csörszárók utca, Ferenc-hegy – Ferenchegyi út*” (AkH.¹², 80).

Folytathatjuk a sort a 175. pontból vett példákkal: *Arany-patak* > *Aranypatak utca*, > *Sólyom-sziget* > *Sólyomsziget tér*, *Kab-hegy* > *Kab-hegyi* > *Kabhegyi út*, (de: *Kab-hegyi adó*) *sváb-hegyi* > *Svábhegyi út*, *Holdvilág-árok* > *Holdvilágárok sétány*, *János-dűlő* > *Jánosdűlő köz* stb. (AkH.¹², 75–76).

4.4.6. Kétféle írásmódot is megenged az új szabályzat 188 d) pontja az intézménytípust jelölő szavak (*minisztérium*, *egyetem*, *iskola*, *üzem*, *rendőrkapitányság* stb.) írásában, noha inkább a kisbetűs formát ajánlja: „... ajánlatos kis kezdőbetűvel írni, amikor valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalnak, bár belső használatra az alkalmi tulajdonnevesülésből fakadó nagy kezdőbetűs írás is elfogadható, például: *Földrajztudományi Kutatóintézet*, de: *a kutatóintézet kidolgozta* v. *a Kutatóintézet kidolgozta*; *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság*, de: *a bizottság véleménye szerint* v. *a Bizottság véleménye szerint* (AkH.¹², 84).

4.4.7. Sok gondot okozott eddig is a gyakorlatban az intézménynevek és az intézménynévszerű megjelölések helyesírása. Az új szabályzat igyekszik ebben a kérdésben is jobban eligazítani – sajnos, nem sok sikerrel. A 187. pontban kimondja, hogy „A hivatalok, társadalmi szervezetek, intézmények, tudományos intézetek, alapítványok, pártok, szövetkezetek, vállalatok és hasonlók többemű hivatalos, cégszerű vagy széles körben használt nevében – az *és* kötőszó, valamint a névelők kivételével – minden tagot nagybetűvel kezdünk” (AkH.¹², 82). Ennek értelmében az *Erzsébet Szálloda* (AkH.¹², 497) mindkét eleme csak nagy kezdőbetűvel helyes forma. A 190. pontra utalva az előbbi szabályt megerősíti, kiegészíti. Ennek a harmadik bekezdésében ezt olvashatjuk: „A mozik, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, lakóparkok, szállodák, panziók, termek stb. neve lehet intézménynév is, például: *Corvin Budapest Filmpalota*, *Vadszőlő Szálloda*, *Sport- és Rendezvényközpont*, *Rózsakert Bevásárlóközpont*, *Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda*, *Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*, *Erzsébet Szálloda*, *Platán Panzió*, *Klasszik Rádió*, *Csontváry Terem*, *Derkovits Terem*” (AkH.¹², 85). Ebben az esetben a 187. pontnak megfelelően járunk el. A 190. szabálypont második bekezdésében azonban megjelenik az „**intézménynévszerű megjelölés**” fogalom. Ennek a meghatározását nem találjuk, de a példákból az derül ki, hogy ezek a köznyelven előforduló ún. említőnevek. A következő táblázatban csoportosítva látható a két típus.

Intézménynévszerű megnevezés	Intézménynév
Vadszőlő szálloda	Vadszőlő Szálloda
Lukács fürdő	Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda
Kaiser's szupermarket	Rózsakert Bevásárlóközpont
Corvin mozi	Corvin Budapest Filmpalota
Kerepesi temető	Fiumei Úti Nemzeti Sírkert
Csontváry terem (tanterem neve)	Csontváry Terem

Köztük vannak olyanok, melyekről első látásra/hallásra is nyilvánvaló intézménynévi mivoltuk (*Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda, Rózsakert Bevásárlóközpont, Corvin Budapest Filmpalota, Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*). A köznapi beszédben ilyen hosszan nem fordulnak elő ezek a nevek, csak az említőnevüket használjuk. Nem mondjuk azt, hogy a *Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszodába járok úszni*, hanem csak így: *A Lukácsba járok úszni*. Vagyis az intézménynévszerű megjelölések értelmezésére szolgáló köznévi tagot/tagokat elhagyjuk. További példák: a *Keletiből indul, a Kossuthon hallottam*.

A nyelvhasználó számára továbbra sem egyértelmű, hogy az azonos formák közül melyik az intézménynévszerű és melyik az intézménynévi. Pl. A **Vadszőlő Szálloda** (mint cég) *megrendeléseit nem teljesítették a beszállítók. A Vadszőlő szálloda/Vadszőlő Szálloda éttermében ebédeltünk*. Az adott alak helyes rögzítéséhez nem nyelvi háttértudásra van szükség, hanem az illető intézmény ismeretére. Ezt pedig nem lehet kötelezővé tenni. Fogadjuk el tehát mindkét variációt! Jó lett volna, ha a szabályzat szerkesztői összhangba hozták volna a *Vadszőlő szálloda* és *Vadszőlő Szálloda* analógiájára a többi hasonló esetet is, pl. *Erzsébet szálloda* és *Erzsébet Szálloda*, *Vén Diák eszpresszó* és *Vén Diák Eszpresszó*, *Kis Rabló étterem* és *Kis Rabló Étterem* stb.

4.4.8. Megengedő a szabályzat rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevének az írásában. A kis kezdőbetűs formát ajánlja (*a magyar nyelv hete, fásítási hónap, országos középiskolai tanulmányi verseny, 15. nemzetközi könyvfesztivál*), de elfogadhatónak tartja intézménynévként a nagy kezdőbetűset is: *Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok* (191. pont).

4.5. Az idegen írásmód szerinti írás

Ez a fejezet egy alponttal bővült. A 217. pont d) része szabályozza a *couchette-rendelés, lime-likőr, ragtime-koncert* és hozzá hasonló köznévi kapcsolatok írását

az ugyancsak hangérték nélküli betűre végződő tulajdonnévi előtaghoz kapcsolódó utótagok együttesének a helyesírásával: kötőjeles kapcsolást rendel el a tulajdonneves összetételek mintájára: *Baudelaire-vers, Loire-part, Shakespeare-dráma.*

4.6. Az írásjelek

- 4.6.1. Új az írásjelek rendszerével és formai sajátosságaival foglalkozó pont is (240.). Csak kötőjel és nagykötőjel van, a méretéről nem nyilatkoznak. A gondolatjel mérete megegyezik a nagykötőjellel. Párbeszédjelről nem ír (Az Osiris használja ezt a szakszót.)
- 4.6.2. Sokkal kevesebb lett, ezért egyszerűbb, áttekinthetőbb a bevezető fejezet (239. pont). Nem tapad a nagykötőjel, ha több szóból álló, bonyolultabb írásmódú szerkezeteket kapcsol össze: *f. hó 5. – f. hó 25.; Kéki Béla – Köpeczi Bócz István.* A nagykötőjel középső helyzetű, és hosszúsága megegyezik a gondolatjel hosszúságával.

4.7. A számok és a keltezés

- 4.7.1. A 295. pont a dátumok írásában egy változattal többet, toldalékolt formát is ad: *2016. február 28., 2016. febr. 28., 2016. febr. 28-a; 2016. II. 28., 2016. 02. 28., 2016. 02. 28-án.* Kihagyja viszont a számok közti kötőjeles megoldást: *2014-02-28.* (Ezt a számítógép automatikusan följánlja, ezért könnyen elterjedhet.)
- 4.7.2. Ismét elfogadható lett az *elseje, elsején, elsejéig* stb. szóalakok többféle számjegyes írása. A 298. pontban megjelenő rendelkezés szerint tehát *j*-vel és *j* nélkül is írhatók: „*1. vagy 1-je, 1-én vagy 1-jén, 1-ig vagy 1-jéig* stb. Az *elseji* vagy *elsejei* szóalak számjeggyel írva: *1-i* vagy *1-ji* vagy *1-jei*” (AkH.¹², 137). Ezzel lényegében az AkH.¹⁰-hez tértünk vissza.
- 4.7.3. A mindennapi írásgyakorlatnak megfelelően módosult az időpont számjeggyel történő írása (300. pont): nemcsak pontot, hanem kettőspontot is tehetünk: *10,35* vagy *10:35; 10.35-kor* vagy *10:35-kor* (AkH.¹², 137).

4.8. A szavak írásának megváltoztatása

Bizonyos esetekben különféle okokból megváltozott egyes szavak írása. Ilyen ok pl.:

- a szó ejtésének megváltozása (például: *árboč > árbóc, bedekker > bédekker, biennale > biennálé, bura > búra, immúnis > immunis, reverzibilis > reverzibilis, rühvel > rühvel v. rühhel, samanizmus > sámánizmus, sarlatanizmus > sarlatánizmus, satanizmus > sátánizmus*);

- a jelentésváltozás indokolja a szó egybeírását: *nagyra törő* > *nagyratörő* (= nagyravágyó), *tenyérbe mászó* > *tenyérbemászó* (= pimasz, ellenszenves);
- másként írják a szót a szaknyelvben: *első fokú ítélet* > *elsőfokú ítélet*, *fekete doboz* > *feketedoboz* (pl. repülőgépen), *házinyúl* > *házi nyúl*, *paraolimpia* > *paralimpia*, *szabad vers* > *szabadvers*, *vegyes úszás* > *vegyesúszás* (sportág);
- a korábbi szabályoknak nem felel meg a szó írása: *élethalálharc* > *élet-halál harc*, *napéjegyenlőség* > *nap-éj egyenlőség*, *örökkön-örökké* > *örök-kön örökké*, *sete-suta* > *setesuta*, *szaltó mortále* > *salto mortale*);
- megváltozott a szabály: *ésszerű* > *észszerű*, *penésszerű* > *penészszerű*, *viasz-szerű* > *viaszszerű*; *Bernadettel* > *Bernadett-tel*, *Ivettel* > *Ivett-tel*, *Marian-nal* > *Mariann-nal*; *május 1-jén* > *május 1-jén v. 1-én*; *3:0-s győzelem* > *3:0-s v. 3-0-s győzelem*);
- a magyaros vagy az idegen és a magyaros írásmód is **olykor** elfogadható az idegenből átvett szavak esetében: *metropolis* > *metropolisz*, *e-mail* > *e-mail v. ímél*, *pacemaker* > *pacemaker v. pészmekeer*, *spray* > *spray v. spré v. szpré*.

V. Befejező megjegyzések

A 12. kiadás változásait a szabályok alkalmazása és az egyes szavak és szókapcsolatok írása szintjén csak fokozatosan szabad és lehet számonkérni. Magyarországon az érettségi vizsgadolgozatokban a 2016/2017-es tanév tavaszi vizsgaidőszakáig a 11. és a 12. kiadás szerinti helyesírást is el kell fogadni. Középszintű vagy az alatti értékeléskor 3 év a türelmi idő (vö. Keszler 2015: 268).

A lényegesebb változtatások bevezetését Prószéky Gábortól vett idézettel kezdtem, s vele is fejezem be: „Talán azt is lehetne mondani, hogy a teljes szabályzat az összes részletével elsősorban a lektoroknak és a korrektoroknak a szabályzata. Van egy olyan elvi része, amit mindenkinek ismernie kell, de nem baj, ha valaki egy adott ritkább helyzetben a szabályzathoz vagy egy helyesírási tanácsadóhoz fordul.[...] Sokszor halljuk a minket megállító rendőrtől, hogy nem emlékezetből kell vezetni, és bár tegnap rakták ki az új táblát, mégis megbüntet minket. Az jogos, hogy nem emlékezetből kell vezetni, de a beidegződést nem lehet önmagában büntetni. Tehát azt mondom: tessék figyelni, hogy egy-két helyen mostantól új helyesírási tábla van kitéve, amit nem ok nélkül raktak ki, hiszen az ottani forgalom, a kialakult nyelvi helyzet ezt kívánta meg” (Prószéky 2015, internetes forrás).

Források

- AkH.¹ 1832 (1982). *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai*. A Magyar Tudós Társaság' különös használatára. Pest: Trattner; Károlyi Nyomda (Budapest: Helikon. Hasonmás kiadás).
- AkH.¹⁰ 1954. *A magyar helyesírás szabályai*. 10., átdolgozott és bővített kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- AkH.¹¹ 1984. *A magyar helyesírás szabályai*. 11. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- AkH.¹² 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Irodalom

- Deme László. 1954. Helyesírási szabályzatunk tizedik kiadásához. *Magyar Nyelvőr* 78: 285–308.
- Fábián Pál. 1984. A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadásáról. *Magyar Nyelvőr* 108: 385–401.
- Fábián Pál. 2007. A magyar helyesírás sorsfordulói. In: *Hagyomány és újítás a helyesírásban*. Az EKF Magyar Nyelvészeti Tanszékének kiadványa, szerk. Bozsik Gabriella, Eőry Vilma, V. Raisz Rózsa. 11–22. EKF Líceum Kiadó: Eger.
- Helyesírási tanácsadó portál*. MTA Nyelvtudományi Intézete. <http://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/suggest>. (2016. febr. 29.)
- Keszler Borbála. 2015. Megjelent *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása. *Magyar Nyelvőr* 139: 253–268.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila. 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó: Budapest.
- Prószéky Gábor. 2015. „*Ha az ember nem érzi az anyanyelvét, akkor nehezebben ír*” – interjú dr. Prószéky Gáborral az új helyesírási szabályzatról. 2015. május 28-i interjú. <http://anyanyelvapolo.hu/ha-az-ember-nem-erzi-az-anyanyelvet-akkor-nehezebben-ir-interju-dr-proszeky-gaborral-az-uj-helyesirasi-szabalyzatrol/> (2016. jan. 20.)
- Szemere Gyula. 1974. *Az akadémiai helyesírás története*. (1832–1954). Budapest: Akadémiai Kiadó.

Lajoš Č. NAĐ

FORMIRANJE MAĐARSKOG PRAVOPIISNOG SISTEMA I NAJNOVIJE PROMENE

U svom uvodnom delu studija u tezama predstavlja faktore koji utiču na strukturu i sadržaj mađarskog pravopisnog sistema. Prelazeći kroz pojedinačna razdoblja istorije jezika ona ističe najbitnije pravopisne modulacije u svakom od njih. U svom daljem, obimnijem delu rad se bavi karakteristikama dvanaestog izdanja Pravila mađarskog pravopisa, predstavljajući ujedno i promene koje su stupile na snagu 2015. godine.

Ključne reči: „kancelarijski” način označavanja glasova, husitski pravopis, protestantski i katolički pravopis, „jotističko-ipsilonistički rat”, pravopisni sistem, pravilnici, osnovni principi pravopisa, najnovije promene.

Lajos CS. NAGY

THE DEVELOPMENT AND MOST RECENT CHANGES OF HUNGARIAN ORTHOGRAPHY

In the introductory section of this paper, the schematic structure of the Hungarian orthographic system and the factors influencing its content are presented. The most important changes in each linguistic period are highlighted. The main, more prominent part of the paper presents the characteristics of the 12th edition of *A magyar helyesírás szabályai* [*The Rules of Hungarian Orthography*], dealing with the changes that came into effect in 2015.

Keywords: Chancery orthography, Hussite orthography, Protestant and Catholic orthography, the war between iotists and epsilonists, orthographic system, regulations, orthographic principles, most recent changes